

De Nieuwe

Zelfzwichter

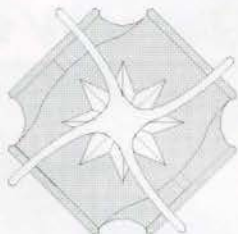
in dit nummer

- Industriële windmolens rond 1770 - 1860 (deel 2)
- Molennieuws
- Nationale Molendag
- Herstel van de molen *Ebenhaëzer* te Enumatil
- De oliemolen
- Verstild verleden

Colofon

De Nieuwe Zelfzwichter

jaargang 2 no. 1
maart 1998 • 1
ISSN 1386-4920

De Nieuwe Zelfzwichter is het kwartaalblad van de gezamenlijke molenorganisaties in de provincie Groningen. Het blad verschijnt in de maanden maart, juni, september en december. Leden van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens en leden van de Stichting De Groninger Molen ontvangen het blad automatisch. Niet leden kunnen zich op dit periodiek abonneren voor f 25,00 per jaar (4 nummers). Losse nummers kosten f 5,00 exclusief porto.

Opgave lidmaatschap en abonnement Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, t.a.v. Ledenadministratie, Postbus 213, 9700 AE Groningen

Opgave abonnement voor De Nieuwe Zelfzwichter:
A-weg 5c, 9718 CS Groningen

Secretariaatsadressen

- Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, Postbus 213, 9700 AE Groningen, tel. (0597) 59 19 31
- Stichting De Groninger Molen, A-weg 5c, 9718 CS Groningen, fax (050) 314 25 84
- Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen, p/a Nassastraat 65, 9675 EN Winschoten, tel. (0597) 41 42 69

Redactie

Redactie van De Nieuwe Zelfzwichter: p/a A-weg 5c, 9718 CS Groningen, tel. (050) 312 16 94, fax (050) 314 25 84
H.A. Hachmer – Nieuwe Pekela, G. Geertsema-ten Broek – Groningen, A. J. van der Salm – Godlinze, J.C. van Driel – Groningen, A. Veenhoff – Groningen

De redactie behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen in te korten. Overname van artikelen is eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Aan dit nummer werkten mee

H. Berends, P. Bethlehem, E.J. ten Cate, J. Doornbos, C.E. van der Horst, B. Oomkens, R.F.J. Paping, J. Venhuizen, D.J. van der Zee.

Grafische basisvormgeving

Biche Eleveld bNO – Groningen

Cartoons

René Halma – Groningen

Lay-out en drukwerk

Zodiak Groep, Groningen

Oplage

1000 exemplaren

Sluitingsdatum kopij nummer 2

12 mei 1998

foto omslag:

Winterimpressies van de Goliath waarmee de maker van de foto, M. Moorlach uit Uithuizermeeden, de eerste prijs behaalde in een fotowedstrijd rond de Goliath.

2 • Industriële windmolens op de Groninger klei

Via de archiefcommissie heeft de redactie beslag weten te leggen op een belangwekkend artikel dat het verdient onder een breder publiek te worden gebracht. De auteur heeft veel onderzoek gedaan naar bedrijvigheid en bezigheden van de inwoners van Noord-Nederland in de periode 1770 tot 1860. Hierbij kwamen veel interessante molengegevens 'boven water'. In deze uitgave het tweede deel van dit artikel.

7 • Redactioneel**9 • Molennieuws****11 • Gildenieuws****12 • Mededelingen****14 • Kom maar eens kijken in Enumatil!**

Het herstel van de molen Ebenhaëzer
Vrijwillig molenaar P. Bethlehem schetst de geschiedenis van 'zijn' molen in Enumatil en laat zien hoe met vereende krachten van molenvereniging, molenaar en anderen een fraaie molen in zijn oude luister hersteld kan worden.

16 • De oliemolen

Wetenswaardigheden over een van de producten die uit het draaien der wieken kunnen voortvloeien: lijnolie. Onder meer een probaat middel tegen roest, zo vertelt E.J. ten Cate.

17 • Verstild Verleden (24)**18 • Boekennieuws****21 • Advertenties****21 • Agenda**

Industriële windmolens op de Groninger klei 1770-1860

Deel 2: oliemolens en zaagmolens

Een eerdere versie van dit artikel werd gepubliceerd in het Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek, IX (1992) 69-94. Zie ook R.F.J. Paping, Voor een handvol stuivers; Werken, verdienen en besteden: de levensstandaard van boeren, arbeiders en middenstanders op de Groninger klei, 1770-1860 (Groningen 1995) 76-81.

De heer Paping is universitair docent in economische- en sociale geschiedenis aan de Rijksuniversi-

ten. De meeste Groninger olieslagerijen waren windmolens. In de jaren veertig en vijftig richtten men in het Oldambt ook enkele kleine rosoliesmolens op.

Vanouds waren er nauwelijks oliemolens op het Groninger platteland. Alleen een oliemolen te Appingedam was van voor 1770. De weinige olie die in de kleigebieden werd verbruikt zal van elders, vooral uit de Zaanstreek en later ook uit de stad Groningen, afkomstig zijn geweest. In de stad Groningen stamde de eerste oliemolen uit 1736, de tweede uit 1770 en de derde uit 1771. In de kleigebieden werden er pas in het begin van de Franse tijd op grote schaal oliemolens opgericht. Deze kortstondige hausse in de olieslagerij vond zijn oorsprong in de snelle toename van de verbouw, met behulp van de agrarische innovatie rijenteelt, van de grondstof koolzaad in deze periode. Een iets eerder startende en een ook wat langzamere opkomst vond plaats in Oost-Friesland in de tweede helft van de achttiende eeuw. Terwijl eerst de in relatief geringe hoeveelheden verbouwde koolzaad naar elders werd afgevoerd, verwerkten de oliemolens nu de veel grotere hoeveelheden koolzaad voor een belangrijk deel ter plekke. Bij de toenemende koolzaadverbouw en olieslagerij speelde mogelijk ook de stijgende vraag naar olie, ter vervanging van kaarsen, voor verlichting een rol. Belangrijker was echter dat de sterk toegenomen olieproductie in de kleigebieden gepaard ging met een forse teruggang met zo'n dertig oliemolens in de Zaanstreek in de periode 1800-1815. De Groninger oliemolens hebben dan ook een deel van de Zaanse afzetmarkten overgenomen.

In de korte periode 1800-1807 werd er zo in de kleigebieden een belangrijke nieuwe export-industrie uit de grond gestampt. Net als voor de pelmolens gold voor de oliemolens als voordeel dat niet alleen

De oliemolens

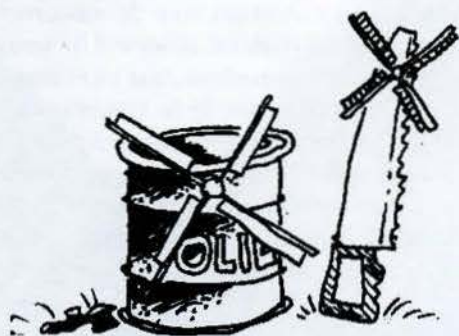
In de oliemolens of olieslagerijen werd van koolzaad, raapzaad en lijnzaad olie geslagen. Deze olie vond afzet als brandstof voor lampen, als smeerolie, als basis voor verf en zeep en ook als bakolie. De nevenproducten, raapkoeken en lijnkoeken, waren uitstekend geschikt als veevoeder. Terwijl de graanmolens het hele jaar door draaiden stonden de olieslagerijen, die veel sterker afhankelijk waren van de oogst, vaak in de zomer stil. De enquêtes van 1816 en 1819 maken veelvuldig melding van olieslagersknechten, die maar negen maanden werk hadden. De olieslagerij was een tamelijk risicovol bedrijf en sterk afhankelijk van de ontwikkeling van de prijzen van koolzaad en olie, vanwege de smalle marge tussen de waarde van de grondstoffen en de eindproducten. Was het koolzaad te duur ingekocht dan was er daardoor weinig kans op winst. Het van jaar tot jaar wisselende resultaat droeg er toe bij, dat de meeste olieslagerijen niet zoals de graanmolens eigendom waren van meewerkende molenaars, maar van kapitaalkrachtige kooplieden en fabrikan-

de grondstoffen van nabij kwamen, maar dat ook de raap- en lijnkoeken als belangrijke nevenproducten makkelijk in de omgeving afgezet konden worden. Bij de vraag hiernaar was, net als bij de vraag naar veevoer voor de koren- en pelmolens, de verschuiving van akkerland naar grasland van belang. De olie exporteerde men onder meer naar het nabije Duitse gebied: Bremen, Hamburg, Hannover en Oost-Friesland. In dat laatste gebied ging, naar het zich laat aanzien, de opkomst van de oliemolens veel geleidelijker, maar ze ging ook langer door. De eerste en enige oliemolen in Emden (Oost-Friesland) dateert bijvoorbeeld pas van 1813. In 1816 klaagden de oliemolenaars in Middelstum (het belangrijkste oliecentrum van de kleigebieden met vijf olielagerijen) dat het bedrijf steeds minder voordelig was, door het oprichten van verscheidene oliemolens op de noordelijke grenzen van het Rijk en in het koninkrijk Hannover, waarbij ze ook nog last hadden van de invoer van goedkope raapkoeken van elders. Deze concurrentie belemmerde een voortgaande snelle groei van het aantal oliemolens in de Groninger kleigebieden na de Franse tijd. De dertig jaar na 1810 nam het aantal oliemolens slechts aarzeland verder toe. De markt voor olielagerijen was, door de sterke toename tot 1810, wat verzadigd. Vanaf het midden van de jaren twintig nam de productie van koolzaad in de Groninger landbouw af. De lage prijzen van koolzaad hadden een ontmoedigend effect op de verbouw door de Groninger boeren. De capaciteit van alle Groninger oliemolens samen overtrof hierdoor in de periode 1825-1835 bijna de Groninger oogstopbrengst aan koolzaad. Import van duurder koolzaad van elders was voor de olielagers alleen al uit concurrentieoverwegingen weinig rendabel. Het was juist één van hun comparatieve voordelen dat ze de beschikking hadden over het relatief goedkopere Groninger koolzaad. Ook de vraagkant vormde geen stimulans. De vraag naar olie was gering, wat tot uiting

kwam in de lage koolzaadprijzen, en de buitenlandse export kwam tot stilstand. In 1829 wordt gemeld dat de verzendingen naar Duitsland geheel waren opgehouden en dat de Groninger olielagerijen zich bepaalden tot de Nederlandse markt.

De verbouw van koolzaad steeg weer snel na 1835. Dit arbeidsintensieve gewas werd niet alleen geconfronteerd met hogere prijzen maar ook met lagere reële lonen. Gezien de oude overcapaciteit was er in eerste instantie echter nauwelijks reden om geld te steken in nieuwe oliemolens. Wel maakten de olielagerijen een hernieuwde bloei door. Olielagers voerden lijnzaad in van buiten de provincie, om de molens draaiende te houden. De provinciale productie van het belangrijkste koolzaad overtrof echter steeds de behoefte van de plaatselijke oliemolens. In 1850 en 1851 was er sprake van grote speculatieve verzendingen van raapolie naar Holland en verder van afzet naar Bremen, Oost-Friesland en via Harlingen naar Londen. Een deel van het Groninger koolzaad ging nog altijd naar fabrikanten in Holland, Overijssel, Noord-Brabant, België en het Duitse gebied aan de beneden Rijn. Het aanbod van koolzaad ter plaatse bleef dus ruim voldoende om de nieuwbouw van oliemolens te rechtvaardigen rond 1850. Saillant detail is dat de toegenomen bouw van Groninger oliemolens opnieuw gepaard ging met een iets versnelde afname van het aantal Zaanse oliemolens. De productie van olie in de kleigebieden was rendabel en concurrerend: niet alleen vond er verbouw van de grondstof koolzaad plaats, zodat dit relatief goedkoop kon worden ingekocht, maar ook vormden de kleigebieden een goede afzetmarkt voor raap- en lijnkoeken. De laatste kwamen uitstekend van pas in de Groninger landbouw, waar ze dienden als voer voor vee, dat gebruikt werd zowel in de vetmesterij als de mestvoorziening. Zoals al gemeld bij de koren- en pelmolens nam de vraag naar veevoer toe in de periode 1800-1860, vanwege de vermindering van de hoeveelheid grasland. De vraag naar het hoofdproduct olie, dat eenvoudig naar elders afgevoerd kon worden, nam ook toe. Ondanks het feit dat gasverlichting de olielampen voor een deel verdrong, bleef de vraag naar lampolie nog stijgen. Soms vormden nieuwe ontwikkelingen zelfs een stimulans voor de afzet van de olielagerijen. Zo nam de vraag naar raapolie toe, vanwege het gebruik als smeermiddel voor stoommachines.

Uit het voorgaande blijkt wel dat de belangrijkste stimulans voor de bouw van oliemolens in de kleigebieden werd gevormd door het aanbod van koolzaad ter plaatse. Bij een voortdurend hoog aanbod,

werd het aantrekkelijk om geld te investeren in oliemolens. De aantrekkingskracht van de kleigebieden als vestigingsgebied werd versterkt door de afzetmogelijkheden van veekoeken ter plaatse. De olieslagerij was een speculatieve bedrijfstak, waarbij de ontwikkeling van de prijzen, door de kleine marges, voor een groot deel de winsten bepaalde. Dit was reden om de prijsverhouding tussen de voornaamste grondstof van de olieslagerijen koolzaad en het voornaamste eindproduct olie na te gaan. Van een duidelijk verband tussen de getalsmatige ontwikkeling en deze prijsverhouding blijkt echter niets. Mogelijk is dit te wijten aan de geringe kwaliteit van de gebruikte prijsreeksen. Juist in de periode waarin het aantal olieslagerijen het minst groeide, namelijk tussen 1820 en 1840, lijkt er sprake te zijn geweest van een voor de producenten zeer gunstige prijsverhouding tussen eindproducten en grondstoffen. Maar het was ook in deze voor de landbouw ongunstige periode dat de belangrijke nevenproducten raapkoeken en lijnkoeken, die in de prijsvergelijking buiten beschouwing zijn gelaten, weinig aftrek hadden en vermoedelijk lage prijzen zullen hebben opgeleverd.

De houtzaagmolens

Pas in de achttiende eeuw werden er her en der in de Groninger kleigebieden houtzaagmolens opgericht. Vermoedelijk kwam veel van het gezaagde hout in die tijd uit de stad Groningen, waar al eerder zaagmolens stonden, of zaagden houtbewerkers het ter plekke. Er kwam hout uit de Zaanstreek en mogelijk ook uit Harlingen. De behoefte aan hout was toen echter nog niet erg groot. Onwaarschijnlijk lijkt het in ieder geval dat gezaagd hout rechtstreeks uit het Oostzeegebied werd aangevoerd. Opvallend is dat het oprichten van de eerste zaagmolens in de kleigebieden in de tweede helft van de achttiende eeuw gepaard ging met een teruggang van de houtzagerij in de Zaanstreek. Het ligt eveneens voor de hand een verband te leggen met de opkomende Veenkoloniale scheepvaart. Groninger schepen begonnen op het Oostzeegebied te varen en het hout zo rechtstreeks aan te voeren. Hout kwam echter ook wel uit Drenthe en Friesland, zoals voor de zaagmolen te Hoogkerk. In de Franse tijd moest als gevolg van de belemmerde scheepvaart hout, via Amsterdam, Dordrecht en Groningen, uit Duitsland worden gehaald. De vroege zaagmolens te Farmsum bij Delfzijl (1739), te Aduarderzijl bij Ezinge, te Tjamsweer bij Appingedam (1763), te Onderdendam (1768), te Nieuw-Scheemda (1774) en te Leens waren allen gelegen aan belangrijke vaarwegen, zodat de aan-

TABEL 4: Verloop van de bevolking in de kleigebieden, 1770-1860

1770	± 47.400	1829	70.628
1795	51.101	1839	78.724
1809	57.846	1849	85.781
1814	59.994	1859	92.662

Bron: 1770 geschat op grond van verloop haardstedengeld 1770-1795; RAG, Statenarchief, 2125-2130a-c; RAG, Archief Gewestelijke Besturen, 575; RAG, Provinciaal Archief, B III 196; Bijdragen tot de Algemeene Statistiek (1878).

voer van het ongezaagde hout en de afvoer van het gezaagde hout eenvoudig was.

Rond 1800 namen de houtzaagmolens snel in getal toe. Zaagmolens kwamen er in onder meer Farmsum, Hoogkerk, Ten Boer en Winsum. Deze groei werd niet alleen veroorzaakt door de sterk gestegen vraag naar hout voor verbouw en nieuwbouw, tijdens de bloeiperiodes van de landbouw in de Franse tijd; de versnelling in de bevolkingsgroei vanaf ongeveer 1790 speelde ook een rol (zie tabel 4). De oprichting ging gedeeltelijk ten koste van de invoer van gezaagd hout, terwijl ook het zelf zagen van hout door timmerlieden en kuipers wel zal zijn verminderd rond 1800. Vrijwel altijd was er nu voor hen in de directe omgeving een houtzaagmolen te vinden, waar dit werk makkelijker, sneller, beter en goedkoper kon worden gedaan. De versnelde toename van het aantal zaagmolens in de kleigebieden rond 1800, had zijn spiegelbeeld in de relatief grote afbraak van Zaanse houtzaagmolens in de periode 1790-1810.

Na 1806 kwam er tijdelijk een einde aan de oprichting van zaagmolens in de kleigebieden, als gevolg van de stagnerende houtaanvoer uit het Oostzeegebied. Een deel van het hout moest nu weer via Holland komen. De houtprijs in de kleigebieden steeg dan ook in de periode 1807-1812 naar grote hoogten. De handel via Dordrecht en Amsterdam maakte de zaagindustrie weer kwetsbaar voor de concurrentie van gezaagd hout uit Holland, alhoewel de teruggang van het aantal zaagmolens daar bleef doorgaan. Na de Franse tijd, toen de rechtstreekse aanvoer van hout uit het Oostzeegebied weer op gang kwam, werd er opnieuw in de bouw van diverse zaagmolens geïnvesteerd, mede als reactie op de grote vraag naar gezaagd hout in verband met de hoogconjunctuur in de landbouw.

Uitzicht op de houtzaagmolen te Winschoten (bovenkruier).

foto: Rijksarchief Groningen

Na 1820 was het zowel met de bloei van de landbouw als van de zaagmolens gedaan. Voor de Groninger zaagmolens waren de verdere expansiemogelijkheden ten koste van ingevoerd gezaagd hout uitgeput. Een aanwijzing daarvoor vormt het feit dat de teruggang in het aantal Zaanse zaagmolens na de Franse tijd, verminderde en dat er in de jaren dertig daar zelfs sprake was van een zekere stabilisatie. In de kleigebieden werd in de loop van de jaren twintig en dertig een aantal zaagmolens afgebroken of kreeg een andere functie. Pas de agrarische hoogconjunctuur in de jaren vijftig bood hernieuwde afzetmogelijkheden voor gezaagd hout ter plaatse. Die vormden, evenals eerder rond de eeuwwisseling, het sein voor de oprichting van verschillende nieuwe houtzaagmolens. Ook kwam in 1854 de eerste stoomzaagmolen van de grond in Delfzijl, die met zeven tot acht knechten in dienst op een veel grootschaliger wijze werkte dan de windzaagmolens. De oprichting van een tweede stoomhoutzaagmolen in Ten Boer in 1855 was geen onverdeelde succes. In 1860 werd deze omgebouwd tot een ouderwetse windzaagmolen.

Over de hele periode 1820-1860 was de toename van het aantal zaagmolens al met al toch tamelijk bescheiden gebleven. Wel was er sprake van een stijging van het aantal knechten per molen van 2,2

naar 3,0 tussen 1819 en 1856. Als reden voor de maar geringe toename van de houtzagerij is aan te geven, dat hout als materiaal toch langzamerhand terrein aan het verliezen was. Niet alleen gebeurde dit ten opzichte van stenen (in de huizenbouw), maar ook ten opzichte van ijzer. De daling van de prijzen van ijzer ten opzichte van hout in de jaren veertig en vijftig, maakte het aantrekkelijk om meer producten die eerst van hout waren, nu van het sterkere ijzer te gaan vervaardigen.

Ter afsluiting

Windmolens vormden in de Groninger kleigebieden tussen 1770 en 1860 de meest kapitaalintensieve investeringen in de nijverheid. Van een geleidelijke ontwikkeling van het aantal molens was geen sprake. De beslissing om te investeren werd door tal van factoren beïnvloed, naast institutionele factoren, speelde de markt (grondstoffenaanbod en afzetmogelijkheden) een buitengewoon grote rol. Over het algemeen lijkt het dat, zo gauw de economische mogelijkheden bestonden en de winstverwachtingen goed waren, er een grote bereidheid tot investeren was. In korte tijd konden dan, ondanks het zogenaamde risico-mijdende gedrag van de Nederlandse ondernemer in de eerste helft van de negentiende eeuw, een flink aantal molens uit de

grond gestampt worden. De financiering hiervan was nauwelijks een probleem, gezien de grote kapitaalrijkdom van de agrarische sector in de kleigebieden. Bij een teruglopende afzet was daarentegen de investeringsbereidheid nihil. Nieuwe bedrijven hadden dan namelijk nauwelijks de mogelijkheid om een eigen klantenkring op te bouwen. De investering in windmolens werd in ieder geval nog tot 1860 rendabel geacht. Het enige vuiltje aan de lucht was de opkomende stoomtechniek, die echter voor de windmolens op het Nederlandse platteland tot in de jaren vijftig nauwelijks een bedreiging was. De vrijwel volledige afwezigheid van de toepassing van stoom kan niet, zoals zo vaak, verward worden met algehele stagnatie. Ook de windtechniek bood, zoals duidelijk is gemaakt, nog lang perspectieven in de vorm van productiegroei en vergroting van afzetmarkten.

Als gekeken wordt naar de factoren die de getalsmatige ontwikkeling van de diverse soorten molens bepaalden, dan blijken die onderling nogal te verschillen. Het aantal korenmolens werd lang beperkt door institutionele belemmeringen in de vorm van bouwverboden door de overheid. Voor zover de bouw vrij was, speelde de plaatselijke vraag naar broodgranen en veevoer een grote rol. Invoer en uitvoer van gemalen graan vond weinig plaats. Ook de ontwikkeling van het aantal zaagmolens werd voornamelijk door de plaatselijke vraag bepaald, alhoewel er wel sprake was van import van buiten de provincie van gezaagd hout, zeker in de achttiende eeuw. Ondanks hun oriëntatie op de plaatselijke afzetmarkt werden de zaagmolens toch gecon-

fronteerd met een nogal wisselende vraag vanuit de huizenbouw en in mindere mate de scheepsbouw.

Voor oliemolens en pelmolens was de situatie anders. Zij konden een deel van hun producten (olie en gort) makkelijk afzetten buiten het direct omliggende gebied. De beschikbaarheid van grondstoffen (koolzaad en gerst) speelde bij deze bedrijven een belangrijke rol bij de vestiging in de kleigebieden. Tevens was het aantrekkelijk dat nevenproducten als veevoer bij de Groninger landbouwers afgezet konden worden. Het waren echter ook deze bedrijven die het meest geconfronteerd werden met concurrentie van elders en daarom tamelijk conjunctuurgevoelig waren. De olieslagerij was een tamelijk speculatieve bedrijfstak, met bedrijfsresultaten die sterk afhankelijk waren van aankoop- en verkoopprijzen. De gevoeligheid van de pelmolens voor de conjunctuur beperkten de molenaars door tevens het weinig conjunctuurgevoelige koren te malen. Op deze wijze werd het risico gespreid en konden ze de basis leggen voor een omvangrijke export naar elders in de jaren veertig en vijftig. Tot in de jaren dertig belemmerde het overheidsingrijpen echter voortdurend het algemeen doorgang vinden van dit type combinatiemolen als een economisch zeer rendabele 'technologische innovatie'. We kunnen tenslotte de ontwikkelingen in het aantal industriële windmolens in de Groninger kleigebieden vergelijken met die in Oost-Friesland, al beschikken we voor dat laatste gebied niet over jaarlijkse gegevens. In Oost-Friesland was, voor zover duidelijk, sprake van een meer geleidelijke ontwikkeling, in ieder geval wat betreft het aantal graanmolens en olieslagerijen. Niet onverwacht is dat de ontwikkelingen er veelal dezelfde richting uit gingen als in Groningen. Voor een deel speelden eerdere factoren er een rol. Geheel verschillend echter waren de ontwikkelingen in het veruit belangrijkste centrum van de industriële windmolens, de Zaanstreek.

Oorspronkelijk zal in de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw de concentratie van de productie daar, grote comparatieve voordelen hebben opgeleverd. Echter later bleken de grote afstand tot een deel van de afzetmarkten en die tot de productiegebieden van grondstoffen een nadeel. Hierdoor ging een gedeelte van de Zaanse afzetmarkten verloren aan plaatselijke producenten in afzetgebieden en grondstofproducerende gebieden. De neergang van de Zaanse zaag- en oliemolens liep dan ook vrijwel precies synchroon met de opkomst van gelijksoortige molens in de Groninger kleistreken.

TABEL 5: Aantal windmolens in de Groninger kleigebieden, 1770-1860.

jaar	koren + pelmolens	oliemolens	zaagmolens
1770	9	1	5
1780	96	1	7
1790	95	2	7
1800	93	4	9
1810	89	13	12
1820	99	16	16
1830	102	17	14
1840	111	18	12
1850	126	19	13
1860	154	25	18

Bron: zie noot 18. Oliemolens zijn, i.t.t. grafiek 3, exclusief rosmolens.

Redactioneel

Een nieuw jaar, een nieuw begin. Dat geldt wel licht voor u allen, maar zeker ook voor de redactie. In het colofon zijn de letters a.i. bij de redactie verdwenen. Dit betekent dat de redactie op dit moment weer compleet is. Vorig jaar werd reeds melding gemaakt van het feit dat de zittende redactie een tijdelijke zou zijn. Na het ontstaan van De Nieuwe Zelfzwichter nam de voorbereidingscommissie tevens de redactie voor dat jaar waar. Het was moeilijk om kandidaten te vinden. Gelukkig is daar nu verandering in gekomen. Een aantal namen kent u reeds van het voorgaande jaar. Nieuw zijn: Arnold Veenhoff, Jaap van Driel en Anton van der Salm. Zij zullen zichzelf aan u voorstellen. Samen met Hendrik Hachmer en Gea Geertsema-ten Broek vormen zij het redactieteam van 'De Nieuwe Zelfzwichter'.

Hendrik Hachmer kon wegens een operatie nog niet deelnemen aan de eerste redactievergadering van dit jaar. Zijn galblaas is verwijderd en Hendrik voelt zich al weer een heel stuk beter.

Ondergetekende heeft 17 jaar als redactielid meegedraaid en heeft zijn taken overgedragen aan de nieuwe leden. Ik spreek de wens uit dat het blad op het huidige niveau zal blijven verschijnen. De ontwikkeling van De Zelfzwichter, als voorloper van dit periodiek, is een continu proces geweest. Echter mijn wens om de omslag in kleur te drukken kon om financiële redenen (nog) niet gerealiseerd worden. Daarvoor is de oplage jammer genoeg nog steeds te klein. Maar wellicht gaat het nog eens lukken met behulp van een aantal sponsors en/of een hogere oplage. Tijdens mijn redactietijd is de oplage gegroeid van 600 exemplaren naar 1000 exemplaren. Een bescheiden groei in 17 jaar... Met een blad als dit moet het mogelijk zijn een groter lezerspubliek te bereiken. Samen met ander PR-activiteiten moet de aandacht blijvend op de molens worden gevestigd. De molens verdienen het.

Ik ga nu, net als andere lezers, ieder kwartaal reikhalzend uitzien naar ons molenblad. Niet wetend wat er dit keer zal zijn gepubliceerd. Daarnaast zal ik zo nu en dan, net als andere lezers, een artikel schrijven voor plaatsing in ons molenblad. Het ga u allen goed!

Henk Berends - Sebaldeburen

Het afgelopen jaar verscheen De Nieuwe Zelfzwichter, dankzij een royale gift van het Provinciaal Anjerfonds in een verhoogde oplage van 1100 exemplaren. Hierdoor waren we in de gelegenheid om de provinciale VVV's, bibliotheken en Gildeleden, afdeling Groningen, die nog geen lid van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens waren, een heel jaar lang het molenblad gratis toe te zenden. In januari 1998 hebben deze adressen een brief gehad met daarin de oproep om lid te worden van de Vereniging of abonnee te worden op De Nieuwe Zelfzwichter. Op het moment dat we dit schreven konden we reeds een 20-tal adressen inschrijven.

De nieuwe redactieleden stellen zich graag even aan u voor:

Jaap van Driel (Gouda, 1946)

Mijn voornaamste hobby was oorspronkelijk zeilschoolwerk in Friesland. Toen de zeilschool verhuisde naar Het Molenhuis, de molenaarswoning van houtzaagmolen De Jager ben ik in 1976 na de restauratie van de molen overgestapt van de waterwind naar de (molen-)landwind. Vanwege mijn technische opleiding (scheikunde TH Delft) ben ik getraind in waarnemen en patroonherkennen met een specifieke belangstelling voor constructies, materialen en mechanica. Na een vijftiental jaren voor de klas in een pedagogische academie ben ik nu werkzaam als vertaler van Duitse, Engelse en Franse technische teksten. Mijn onderwijservaring loopt door in mijn rol als vrijwillig molenaar/leermeester op eerder genoemde molen en mijn belangstelling voor uitlegtal zet zich voort in mijn aandeel in het redactiewerk voor De Nieuwe Zelfzwichter.

Anton van der Salm

Oorspronkelijk kom ik uit het dorp waar een molen stond met ooit de grootste vlucht (30 meter): Pijnacker. Maar ja, zijn wieken moesten wijken lang voordat ik er in 1951 werd geboren. Tegenwoordig woon ik in Godlinze. Beroepsmatig ben ik actief in de slijtersbranche. Heeft weinig (meer) met molens te maken misschien, maar ik hoop dat u daarom niet maalt. Tussen Pijnacker en Godlinze ligt een hele tijd. Daarin heb ik 22 jaar lang geholpen de ambtelijke molens van het Ministerie van Onderwijs, (Cultuur) en Wetenschappen te laten draaien, waarvan de laatste 5 jaar bij de Inspectie van het basis- en speciaal onderwijs. Ik heb er onder andere veel met taal te maken gehad en ben daar goed onderlegd in geraakt.

En hoe ik in de redactie van *De Nieuwe Zelfzwichter* terecht kom: voor een vriend was ik op het bureau van dit blad op zoek naar "Het Groninger Molenboek" (dat ik overigens nog niet te pakken heb), toen mijn oog viel op de melding in een eerdere editie van dit blad dat er naar nieuwe redactieleden werd gezocht. Een gesprek met Gea Geertsema hierover was het begin van de reden waarom ik nu dit stukje mag schrijven. Ik zal mijn beste steentje bijdragen aan de opbouw van *De Nieuwe Zelfzwichter*.

Arnold Veenhoff

Tot mijn spijt moet ik, woonachtig in de stad Groningen, bekennen dat ik weinig meer met molens 'heb' dan iedereen die in dit Hollands Molenland leeft: ze zijn een ingeburgerd deel van mijn horizon, zeg maar het meubilair van het landschap dat mij vertrouwd is. Aankomstig uit de snelle communicatie- en uitgeefwereld doe ik in het dagelijks leven welis-

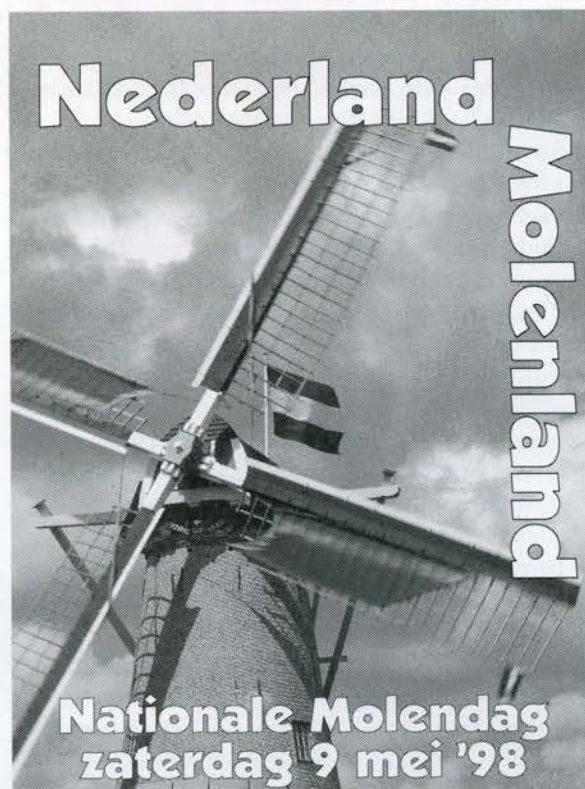
waar niets met molens, toch blijkt dat ook ik niet om dat oer-nederlandse landschapselement heen kan. De molen die als een baken aan de rand van het Paterswoldse Meer staat, is voor mij het vaste markatiepunt op de hardlooperdjes die mij op gezette tijden om die plas leiden.

Binnen de redactie van *De Nieuwe Zelfzwichter* ben ik belast met de grafische productiebegeleiding. Dat wil zeggen dat ik de kopij klaar maak voor de drukker, de drukproeven controleer, de illustraties aanlever en via het kantoor aan de A-weg weer retourneer. Zonder de steun echter, van iedereen die schrijvenderwijs of anderszins bijdragen levert zou ik noch een van de andere redactieleden in staat zijn dit prachtige blad in stand te houden. Rest mij nog Henk Berends te bedanken voor de zorgvuldige manier waarop hij de uitvoering van 'De *Nieuwe Zelfzwichter*' heeft overgedragen.

Nationale Molendag: zaterdag 9 mei 1998

Het duurt nog even, maar het is Hook zomaar voorbij: de Nationale Molendag. Traditioneel op de tweede zaterdag in mei. Wordt dit jaar alweer voor de 26ste keer gehouden. Nederland heeft meer dan 1000 windmolens en daarvan zullen er naar verwachting en ervaring van voorgaande jaren meer dan 600 in bedrijf zijn op deze dag. De provincie Groningen behoort met de provincie Utrecht tot de koplopers voor wat betreft het percentage opengestelde molens op deze dag. Gezien het aantal vrijwillige molenaars dat op dit moment in opleiding zijn, wordt het een uitdaging om op deze molendag bij uitstek nog meer molens voor het publiek te kunnen openstellen. Natuurlijk blijft het niet bij deze ene dag. Andere hoogtij-dagen zijn het Groninger Molenweekend en de Open Monumentendag. Buiten deze dagen zijn de molens eveneens geregeld voor het publiek geopend. Kom op deze dag naar de molens en overtuig uzelf hoe robuust de molens zijn gebouwd. Let vooral

ook op de ligging en omgeving van de molen en oordeel zelf of de molen bedreigd wordt door oprukkende bebouwing en/of begroeiing. De Stichting De Groninger Molen geeft een folder uit waarop alle 82 molens van de provincie Groningen staan afgebeeld.

HOLLANDSCHE MOLEN

Vereniging tot behoud van molens in Nederland

Tel: 020 - 623 87 03

Molen nieuws

(De nummering tussen () verwijst naar de nummering in het Groninger Molenboek – 2de druk, welke is uitgegeven in 1981)

Jonge Hendrik (7), Den Andel

Op 15 november 1997 ontdekte vrijwilliger Martin van Doornik dat de dons balk (taatsbalk) helemaal zijn tijd heeft gehad: hij is van binnen hol geworden. In afwachting van de molenmaker is de balk met stalen stempels ondersteund, zodat verder draaien en malen mogelijk werd. Wel veerde de vloer van de onderliggende steenzolder erg mee!

Op 4 februari jl. heeft molenmakerij Dunning de nieuwe dons balk in zwaardere uitvoering geplaatst; geen eenvoudige klus als je bedenkt dat de koningsspil (een voormalige standaard uit 1610 van een halve meter dik) met spoorwiel en al uitgenomen moest worden. Martin van Doornik is zeer tevreden met het resultaat. De vrijwilliger heeft de vermolmde voorwulf van de kap vervangen in red cedar hout. Voor de molen *De Jonge Hendrik* te Den Andel is een restauratieplan in voorbereiding dat in de loop van dit jaar richting gemeente Winsum en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zal gaan.

Krimstermolen (9), Zuidwolde

De restauratie van de *Krimstermolen* is zover gevorderd dat het haalbaar lijkt de molen in mei 1998 weer maalvaardig te hebben.

Ceres (18), Spijk

De molen *Ceres* zal dit jaar voorzien worden van een nieuwe roede. De hoognodige restauratie van het achtkant kan helaas nog niet worden uitgevoerd.

Al jaren wordt geprobeerd de molen

op de meerjarenplanning voor restauratie van de gemeente Delfzijl te krijgen. Dit jaar was onze hoop gevestigd op de prioriteitenlijst van de gemeente: een eerste plaats op deze lijst zou de kans op restauratie aanmerkelijk vergroten. Helaas blijkt de molen Adam voor de gemeente Delfzijl, tevens eigenaar, belangrijker te zijn.

Bovenrijge (20), Ten Boer

De molen *Bovenrijge* zal het nu alleen moeten doen. Bea Tiemens heeft te kennen gegeven haar activiteiten op de molen te willen beëindigen in verband met drukke werkzaamheden elders.

De molen zal dit jaar flink onderhanden worden genomen door de schilder. De Monumentenwacht heeft het zelfzwichtingssysteem van één roede gedemonteerd om het in de werkplaats grondig te herstellen.

Windlust (22), Overschild

De molen wordt regelmatig zo goed mogelijk onderhouden. In de komende jaren zal o.a. de stelling en een deel van het gangwerk hersteld worden; bovendien zal de opstelling van de maalstoel verbeterd worden.

Fram (27), Woltersum

Deze zaag-, koren- en pelmolen is in 1997 voorzien van nieuwe fokken op één roede. In 1998 krijgt de andere roede nieuwe fokken.

Molenmuseum i.o. in de Widde Meulen, Ten Boer

De provinciale molenorganisaties Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, de stichting De Groninger Molen en de afdeling Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars ondersteunen de plannen van

de stichting Groninger Molenvrienden om in de romp van de *Widde Meulen* een molenmuseum te realiseren. Het streven van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens blijft erop gericht de romp weer een complete molen te maken. Voor de restauratieplannen worden bijdragen gevraagd van diverse overheden en fondsen.

Lelie (32), Eenrum

In Eenrum zal dit voorjaar het bakkerijmuseum worden geopend; de streefdatum is voorlopig gesteld op 30 april. De entree van de molen is aangepast en voorzien van een tochtportaal, gecombineerd met een keuken en een toilet. De oude ladders zijn vervangen door nieuwe brede, gemakkelijk beloopbare trappen. Dit jaar zal de kap worden geteerd en het luiwerk worden hersteld.

Het opzetten van een dergelijke expositieruimte is een kwestie van lange adem. Maar dankzij de inzet van de vele vrijwilligers zal het ons zeker lukken om het project tot een goed einde te brengen.

Vier Winden (34), Pieterburen

In Pieterburen is het Derk Jan Tinga die naast zijn vrijwillig molenaarschap ook instructeur is. In de afgelopen periode heeft Derk Jan zich samen met zijn cursisten ingezet voor het weer gangbaar maken van de pelinrichting. Wat betreft het onderhoud zal het vernieuwen van de staart noodzakelijk zijn.

Eendracht (42), Sebaldeburen

Al eind januari 1998 is de molen maalvaardig opgeleverd door de molenmaker: het gunstige weer maakte doorwerken mogelijk. De molen heeft een grotendeels vernieuwde kap gekregen en een nieuwe binnenroede, voorzien van aluminium kleppen. De bestaande stroomlijneuzen konden na revitalisering weer worden gebruikt. De buitenroede heeft eveneens alu-

minium kleppen gekregen. Op enig verfwerk na is de molen uitwendig weer klaar.

Hoe anders is het met het binnenwerk. Een week na de oplevering ontstond er na een half uur malen plotseling een ravage. De maalspil was uit het taatslager gelopen met als gevolg vernielde kammen in het waterwiel, de onderbonkelaar en het spoorwiel. Onderzoek toonde aan dat de vijzel niet was vastgelopen. Herstel van de maalspil is in voorbereiding.

De Witte Molen (49), Glimmen

De Witte Molen in Glimmen (naast de A28, nabij het gelijknamige tankstation) draait weer regelmatig. Sinds vorig jaar augustus malen twee nieuwe molenaars met de poldermolen. De heer P.J. van Tongeren uit Groningen en de heer H. Noot uit Haren. De heer Van Tongeren is tevens molenaar in Uithuizen op de *Jonge Jan* en de heer Noot is molenaar in Garmerwolde op de *Langelandster*. Beide molenaars zijn met veel enthousiasme gestart met hun activiteiten op *De Witte Molen*. Het draaien met de molen gaat echter niet altijd even gemakkelijk: er zijn namelijk nogal wat windbelemmerende bomen en ook struikgewas aanwezig in de omgeving van *De Witte Molen*. De Molenstichting Gorecht, eigenaar van *De Witte Molen*, is in overleg met de gemeente Haren en de eigenaar van de naast de molen gelegen gronden omtrent het verwijderen van een aantal bomen en struiken.

De molen moet immers kunnen draaien! Het is een prachtig gezicht als je deze karakteristieke molen ziet draaien terwijl je over de Hoornsedijk fietst of met je auto over de snelweg Groningen-Assen tuft.

Kloostermolen (68), Garrelsweer

De roeden en de kap van deze poldermolen zijn in 1996 van de molen verwijderd. Op het achtkant is een noodkap geplaatst. De bevolking van Garrelsweer heeft er bij de molenstichting Fivelingo op aangedrongen de molen niet af te breken, ook al is er momenteel geen uitzicht op restauratiegelden voor de molen. Als de molen eenmaal is afgebroken, zal er op dezelfde plaats waarschijnlijk geen molen terugkomen. De molenstichting heeft in 1997 besloten dat het achtkant ter plaatse wordt geconserveerd door het riet te verwijderen en het gehele achtkant te voorzien van een nieuwe laag hout.

Het grote probleem voor deze molen wordt echter gevormd door de bosgronden aan de west- en zuidzijde. Het populierenbos is weliswaar gekapt, maar er zijn al weer nieuwe boompjes geplant. Op de bosgronden bij de molen rust een herplantplicht vanuit de Boswet.

Eventuele restauratie ter plaatse zal daarom afhangen van het antwoord op de vraag of er (in elk geval een gedeelte van) het bos worden gekapt.

Daarbij speelt ook een rol of er een goede toegang naar de molen kan worden gerealiseerd en of de benodigde restauratiegelden kunnen worden verkregen.

Stormvogel (70), Loppersum

Deze koren- en pelmolen verkeert al enige jaren in een slechte staat. De kap van de molen kan niet meer worden gekruid.

In 1998 komt (een gedeelte van) het bedrag beschikbaar dat nodig is om de molen weer geheel te restaureren.

De Hoop (74), Middelstum

Voor deze korenmolen zijn restauratiegelden beschikbaar gekomen. In 1999 zal er met de restauratie van de kap worden begonnen. Het is de bedoeling deze molen ook weer te voorzien van een maalwerk.

Noordermolen (85), Noorddijk

Als gevolg van een gunstige beslissing van het gemeentebestuur van Groningen op de aanvraag van een bijdrage in de kosten, komt het herstel van het rietwerk van de *Noordermolen* in zicht.

Afhankelijk van de bezetting van het rietdekkersbedrijf zal een en ander waarschijnlijk dit jaar zijn beslag krijgen.

De Dellen (93), Nieuw-Scheemda

Het wiekenkruis van deze poldermolen is al enkele jaren in een slechte toestand. Eén van de roeden zal in 1998 worden voorzien van nieuwe aluminium kleppen. De kleppen van de andere roede zijn vanwege de beperkte financiële middelen pas over enkele jaren aan de beurt.

Stel's Meuln (97), Harkstede

Het wiekenkruis wordt grondig geschilderd in 1998, het jaar daarna de rest van de molen.

Entreprise (98), Kolham

In 1998 wordt de kap eraf gehaald om o.a. te worden voorzien van twee nieuwe voeghouten. Verder wordt de stelling grondig nagezien; daarna volgen nog het herstel van het rietdek en het verfwerk.

Fraylemamolen (109), Slochteren

De Grootte Polder (111), Slochteren

De Ruiten (113), Slochteren

De *Fraylemamolen* maalt geregeld; *De Grootte Polder* molen wacht nog steeds op een nieuwe vijzel. Alle drie de molens worden, voor zover financieel mogelijk, zo goed mogelijk onderhouden.

WERKMAN B.V. Postbus 2 9982 ZG Uithuizermeeden

LAND JUWEEL

AARDAPPELEN

Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij

speciaal voor molenaars

SINDS 1873 SPECIALIST IN HET VERZEKEREN VAN WINDMOLENS

Hoofdkantoor Deventer: Singel 19 - Postbus 448 - 7400 AK Deventer
Telefoon (0570) 61 23 53

DE MOLEN IN DE VREUGD?

Wij hebben
een grote collectie
geboortecadeaus, zoals:

*kindercouverts,
rammelaars,
spaarpotten,
servetbanden,
papelepels en
geboortebekers
in zilver en pleet.*

GRAVEREN IS GRATIS!

JUWELIER **REPKO**

Herestraat 4
Groningen
tel. (050) 312 91 31

BAKKER *de Rappe Schoenlapper*

Fa. DOORNBOS

A-Kerkhof 33 - 9712 BC Groningen
Telefoon : (050) 312 08 07

DE KAMERSPECIALIST

**HUUR
VERHUUR
ADVIEZEN
BEMIDDELING**

Beheer van Huizen, Kantoren
en Bedrijfspanen.
Gespecialiseerd in Kamerverhuur.

Eendrachtskade N.Z. 25
9718 BB Groningen
☎ (050) 313 34 16
Geopend : 10-12 en 13-17.30 uur

JAN VOS

Rietdekkersbedrijf

**Al meer dan 25 jaar
vakmanschap**

⌘ Boerderijen
⌘ Villa's
⌘ Recreatiebungalows
⌘ Tevens golfplaatbedekking

⌘ **Molens**
⌘ Bungalows

Ook voor reparatie en onderhoud

tel. (050) 406 20 39

Oude Boerenweg 11 - Glimmen

Café-restaurant 't Schathoes Menkemaborg

MENKEMAWEG 4 - 9981 CV UITHUIZEN - TELEFOON (0595) 43 18 58

NET EVEN BETER

Molenmakersbedrijf
Molema
V.O.F.

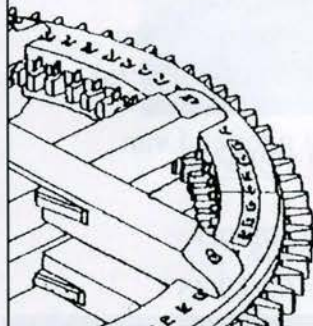

Provincialeweg 4, 9677 TW Heiligerlee

telefoon (0597) 59 16 60

telefax (0597) 59 11 76

mobiel 06 53 22 48 91

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkoekmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

woe. t/m vrij. 14.00-17.00 uur

zat. 10.00-12.00 en 14.00-17.00 uur

Molenaar J.J. Pot

Telefoon (0598) 39 49 53

Rabobank

De kracht van teamwork

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee heet 'samenwerken'. Met wortels in de plaatselijke samenleving heeft de Rabobank als geen ander een lange traditie van samenwerken en bouwen aan relaties.

Van jong tot oud. Dat is meer dan een belofte. Het is onze mentaliteit. Met onze kennis en onze contacten kunnen we op financieel gebied elke vraag voor u oplossen. Wat u ook wilt aanpakken, we helpen u een handje. Met producten, diensten en handige adviezen. Dat is onze kracht: de kracht van teamwork.

Met de Rabobank sta je er niet alleen voor.

OVERAL GEZIEN!

Jonker Veendam is specialist in transport.
Over de weg, per rail en over zee.
Bel voor meer informatie (0598) 65 79 11

 JONKER Veendam

Naar windmolen

Joerwert

te Feerwerd voor:

- ✓ tarwemeel
- ✓ tarwebloem
- ✓ rijst
- ✓ gort
- ✓ pannenkoekmeel
- ✓ gemengd graan
- ✓ en andere molenproducten
(ook voor zelfbakkers/sters)

Dinsdag t/m zaterdag geopend van
13.30 - 17.30 uur.

Molenaar Rolf Wassens

 (0594) 62 15 45 / 62 19 45

Goliath (122), Uithuizermeeden

De restauratie van de poldermolen *Goliath* wordt nu afgerond. De werkzaamheden begonnen allemaal met een rietactie en zullen dit voorjaar eindigen met de plaatsing van een nieuwe staart.

De samenwerking met de Edon ten aanzien van het voorlichtingscentrum over windenergie loopt erg goed. Indien nodig nemen de voorlichters van de molen en die van het voorlichtingscentrum elkaars taken over.

De samenwerking met de Edon ten aanzien van het voorlichtingscentrum over windenergie loopt erg goed. Indien nodig nemen de voorlichters van de molen en die van het voorlichtingscentrum elkaars taken over.

Onderneming (123), Vierhuizen

De korenmolen *De Onderneming* wordt nog steeds gebruikt als lesmolen. De heer B. Dijk heeft op het ogenblik ongeveer zes cursisten.

Eva (124), Usquert

De molen *Eva* in Usquert is voorzien van een Engels kruiwerk. Dit

rollenkruiwerk kruit erg zwaar.

De molenmaker zal de kap lichten en zo nodig de rollenwagen gedemonteren. Deze werkzaamheden maken deel uit van de totale restauratie van de *Eva* die ongeveer f 100.000 gaat kosten. Komend voorjaar worden de roeden doorgehaald en in de askop opnieuw geteerd.

Berg (130), Winschoten

Dit jaar zal worden begonnen met de restauratie van molen *Berg*. Het eerst zal de zwichtstelling groten-deels moeten worden vernieuwd. Daarna kan worden begonnen met de vervanging van de windpeluw en het herstel van de voeghouten, de rest van de kapconstructie en het gevlucht. De kleppen van de zelfzwichting liggen opgeslagen in de molen. Als deze restauratie gereed is heeft Winschoten weer drie bedrijfsvaardige molens met verschillende wieksystemen: één molen met Oudhollands hekwerk, één met fokwieken, remkleppen en zeilen en één molen met zelfzwichting.

Dijkstra (131), Winschoten

De restauratie- en grote onderhouds-

beurt van molen *Dijkstra* te Winschoten is eind 1997 voor het grootste deel voltooid. Een aantal minder urgente werkzaamheden zal op een later tijdstip worden uitgevoerd. Vernieuwd zijn o.m. de windpeluw, de tempelbalken, het gehele voorkeuvelens, de fokken, de staart en een van de lange schoren. De koppen van de beide voeghouten zijn hersteld met kunsthars en wapeningsstaven van glasfiber. Verder heeft de molen een totale verfbeurt ondergaan.

Ook de aangebouwde molenschuur is grondig opgeknapt. De muren zijn waar nodig opnieuw gevoegd, het dak is hersteld, de daklijsten, de windveren en de toegangsdeur zijn vernieuwd, er is een nieuwe goot aangebracht en er is het nodige verwerk verricht. Het molenterrein wordt tegenwoordig regelmatig door de gemeente onderhouden.

De Ster (135), Winsum

In de zomer van 1998 zal de restauratie van de molen *De Ster* afgerond zijn. De officiële ingebruikstelling is bepaald op zaterdag 26 september 1998.

Gildenieuws

B. Oomkes

Bijeenkomst afd. Groningen

De voorjaarsvergadering zal worden gehouden op dinsdag 28 april a.s. en zal gewijd zijn aan het belangrijkste bouw materiaal voor molens: hout.

Aanmelding najaarsexamen

Kandidaten voor het najaarsexamen vrijwillig molenaar van De Hollandsche Molen dienen zich voor 1 mei a.s. door inzending van hun ingevuld maalboekje aan te melden bij het secretariaat van de

afdeling (Nassaustraat 65, 9675 EN Winschoten).

Op die datum moet men:

- ten minste 18 jaar oud zijn;
- ten minste een jaar lid van het Gilde zijn;
- ten minste 150 praktijken in het maalboekje te hebben, verdeeld over de vier seizoenen. De praktijken behoren te zijn voorzien van de paraaf van een instructeur of van een gediplomeerd vrijwillig molenaar. De

eigen instructeur zal door middel van een verklaring op het gesloten blad moeten aangeven dat de kandidaat naar zijn mening voldoende kennis en vaardigheden heeft om examen te kunnen doen.

Biotoopnieuws

Voor zover gelegen binnen het nieuwe bestemmingsplan buitengebied van de gemeente Bellingwedde zullen voor de omgeving van de molens *Weddermarke* te Wedderveen, *Nieman's Meul'n* te Veerveen en *De Korenbloem* te Vriescheloo molenbeschermingszones overeenkomstig de Handleiding Molenbiotoop van De Hollandsche Molen gaan gelden.

Mededelingen

Raapolie

Om uit koolzaad de raapolie te slaan wordt dezelfde procedure gevolgd als bij het lijnolie slaan. De heer Doornbos, vrijwillig molenaar in olie-/korenmolen *Woldzigt* te Roderwolde, heeft samen met de heer Kosmeier een hoeveelheid raapolie geslagen. Dit op verzoek van molenaars, die de raapolie gebruiken voor het smeren van draaiende elementen in de molen. Raapolie is vanaf nu te koop bij de heer Doornbos.

Voor meer informatie kunt u contact met hem opnemen:

**J. Doornbos, Hoofdstraat 60,
9315 PC Roderwolde,
telefoon 050-5032198.**

Stichting de Groninger Molen

Eén van de beleidsvoornemens van de Stichting De Groninger Molen is de zes eigen molens onder te brengen bij regionale molenstichtingen. De Stichting zou zich dan objectiever in kunnen zetten voor de Groninger molenbelangen.

Op het ogenblik zijn gesprekken gaande met Molenstichting Fivelingo omtrent de overname van het houtzaagmolentje *Bovenrijge* te Ten Boer.

Voor de molens *De Onderneming* te Vierhuizen, *De Lelie* te Eenrum en *De Vier Winden* te Pieterburen wordt, in samenwerking met de gemeente De Marne (die eigenaar is van *Hollands Welvaart* te Mensingeweer), getracht een nieuwe regionale molenstichting op te zetten.

De praktijk leert wel dat de uitvoering van een dergelijk plan een kwestie van lange adem is.

Het Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen, is op het ogenblik druk bezig met het organiseren van een lesprogramma omtrent het pellen.

Dit lesprogramma is bestemd voor de vrijwillige molenaars in opleiding en zal verzorgd worden op de molen *Ceres* te Spijk, met medewerking van de instructeur.

D.J. van de Zee

Molenstichting Winsum

Het bestuur is er in geslaagd om in de vacatures van secretaris en penningmeester te voorzien door de benoeming van de heren J.F. Lemstra en A.H.P. Lukassen.

Er is een commissie ingesteld, die zal trachten het donateursbestand uit te breiden.

Zitting in de commissie hebben 2 leden van het Algemeen bestuur, 1 molenaar en 1 molenaar in opleiding.

Voorts heeft het bestuur besloten om twee keer per jaar een 'praatavond' te houden samen met de vrijwillige molenaars, elke keer voorafgaand aan de vergadering van het Algemeen bestuur, zodat problemen die zich voordoen meteen op de agenda

kunnen worden gezet.

De eerste 'praatavond' vond plaats op 19 januari 1998. Behalve bestuur en vrijwilligers waren ook de in opleiding zijnde vrijwilligers uitgenodigd.

Besproken zijn onder meer:

- de onderhoudstoestand van de molens;
- de rapportage door de Monumentenwacht;
- verzekeringen van de vrijwilligers;
- de brandverzekering van de molens.

Na afloop heeft de heer Tinga een molenpraatje gehouden over molens in Frankrijk, geïllustreerd met zeer fraaie dia's.

De bijeenkomst werd door de aanwezigen als erg nuttig ervaren.

De volgende bijeenkomst is gepland op 5 oktober 1998.

Molenstichting Hunsingo

Het bestuur is uitgebreid met een vertegenwoordiger uit het Algemeen bestuur van het waterschap 'Noorderzijlvest' te weten de heer J. v. d. Beek te Bedum. Tot technisch adviseur is benoemd de heer J. Meinders werkzaam als sectorhoofd 'Onderhoud en Toezicht' bij datzelfde waterschap.

J. Venhuizen

Promotiemarkt poldermolen *de Goliath*

"Dizze dag, sloag joen slag" op de promotiemarkt van poldermolen *de Goliath* op 9 mei a.s. van 10 tot 18 uur.

Deelnemers onder meer:

- Echte Bakker Koos Poelma met een gebakken *kiepkereeltje*
- Kraalkunst van Tineke Wold
- Triangel Winkel Uithuizen
- Demonstratie poppen-maken Ali Boekweg

- Ko-Bo Kaarten 3D
- Porselein Pieterburen Ina Tebbes
- Rode Kruis Welfare
- Wereldwinkel 'Sluis door'
- Hout en Hobby Gré Meeuwes

Er is gratis koffie en limonade verkrijgbaar.

15:00 uur **Zangspel:** Daan Dost en Udo Oosterhuis met "Kiepkereel"
"Wat ie ook zuiken, altied keur...en ik vraag hoast niks doarveur".

Muziek verzorgd door Richard van der Maar.

De Poldermolen *de Goliath* is te vinden aan Goliath's pad/Ida Wierengapad, te bereiken via de Middenweg nabij de Eemshaven.

De molenaars zijn Bart de Haan en Ida Wierenga (tel. 0595-413134, 0595-412724 of 0595-413758).

Kom maar eens kijken in Enumatil!

Het herstel van de molen *Ebenhaëzer*

Er is mij door de redactie gevraagd om een stukje over "mijn" molen te schrijven. Maar voor ik daarmee begin is het voor sommige lezers misschien wel belangrijk te weten wie ik ben. Mijn naam is Pieter Bethlehem en ik ben geboren in de gemeente Leek op 14 augustus 1950. Mijn beroep is chauffeur-monteur, maar vanwege problemen met mijn gezondheid kan ik die functie niet meer uitoefenen.

Gevolg was in ieder geval meer vrije tijd en mijn belangstelling werd gewekt door de molen in Enumatil die er toen haveloos en met één roede bijstond. De toenmalig eigenaar, de gemeente Zuidhorn, had geen vrijwillig molenaar en dus ook geen haast met de restauratie. Op een dorpsvergadering heb ik met nog twee anderen te kennen gegeven de cursus voor vrijwillig molenaar te willen volgen als de gemeente ervoor zou zorgen dat de molen geres- taureerd zou worden.

Dat er achter die belofte zoveel werk en tijd zou schuilen had ik toen eer- lijk gezegd niet verwacht. Maar wij zijn vol goede moed begonnen met de opleiding en wel op de molen van Dik Wijgchel in Garsthuizen. Waar wij een heel goede en gezell- ige tijd (alle zaterdagmiddagen) in opleiding zijn geweest en met een getuigschrift op zak, behaald op 18 maart 1987, afzwaaiden. Maar goed en wel, ik zou een stukje over "mijn" molen, de *Ebenhaëzer* (dat "tot hiertoe heeft de HERE ons geholpen betekent") schrijven.

Alhoewel ik geen fanatieke molenfreak ben (ik bezoek bijna nooit vergaderingen en besteed we- nig tijd aan contacten met andere molenaars) probeer ik zo goed moge- lijk de belangen van deze molen te behartigen.

Voor ik wat dieper op de historie van de molen inga wil ik eerst even kwijt dat deze molen sinds 1964 eigendom

was van de gemeente Zuidhorn. Als gevolg van een gemeentelijke herin- deling is het eigendomsrecht op 1 januari 1990 in handen van de ge- meente Leek overgegaan.

Waardoor de gemeente Leek weer sinds lange tijd in het bezit van een koren- molen was. Want de historie wil dat de gemeente Leek ooit 9

De molen *Ebenhaëzer* te Enumatil.

foto: Jan Sleeboom, Godlinze, aug. 1997

molens rijk was en dan ook nog in en rond het dorp Enumatil. Maar om mij te beperken tot de molen waar ik nu vrijwilliger op ben ga ik terug tot het jaar 1834. Op 6 juli van dat jaar kreeg K.W. Hofman een vergunning voor de bouw van een pelmolen, later ook pel-korenmolen. Het achtkant was met riet bedekt, de onderbouw was uit steen opgetrokken. In 1869 werd J. Boerma eigenaar. Toen werd deze molen 15 voet (=4,5 meter) omhooggebracht. Dit deed men wel vaker. De molen kon dan meer wel vangen en werd daardoor krachtiger. In 1896 werd K.R. Dijkstra eigenaar. Op 4 april 1906 brandde de molen af.

Dit is de nog bestaande molen *Ebenhaëzer*, de opvolger van molen 3. Deze werd omstreeks 1907 door molenbouwer Hazenberg uit Brilt gebouwd voor de gebroeders Zorge en niet zoals in het dorp gedacht werd voor K.R. Dijkstra. De heer Dijkstra verkocht op 7 januari 1906 een stuk van zijn erf en de stenen van de afgebrande molen aan W. en J. Zorge. Van deze stenen werd de onderbouw gemaakt en het achtkant kwam van een molen in Dokkum (stond aan de Dokkumer Ee, 800 meter van de kerk en was aldaar met riet bedekt). Op 28 oktober 1928 werd de molen verkocht aan L. Ipema en W. Elema. De firma naam bleef Gebroeders Zorge. Op 1 september 1950 kocht A. Hummel de molen. Er werd toen een elektromotor in geplaatst. In 1964 werd de molen door de gemeente Zuidhorn voor f 7.000,- overgenomen en thans is de gemeente Leek als uitvloeisel van de gemeentelijk herindeling de eigenaar. Sinds 1925 werd er eigenlijk alleen maar diervoeder gemalen. De molen had 2 zelfzwichtende roeden met een stroomlijnneus. Nu is de molen voorzien van Oudhollands hekwerk met zeilen. De vlucht is bijna 22 meter.

In de molen waren 3 koppels stenen aanwezig, waarvan er één door een

elektromotor werd aangedreven. De elektrisch aangedreven steen is niet meer in de molen aanwezig. In 1943 werd de firma ontbonden. In de Tweede Wereldoorlog was er geen graan beschikbaar en kon er dus niet gemalen worden. Op 1 november 1951 stortte de stelling met drie personen erop naar beneden. Gelukkig raakte niemand van hen gewond: hun val werd gebroken door een op de grond liggende mestbult.

In 1964/1965 werd er voor f 17.340,- door molenmaker Schuitema uit Wierumerschouw aan hersteld. Tijdens de heropening van de molen op 28 mei 1966 bleek de molen niet draaiklaar te zijn en heeft toen lange tijd niet gedraaid. Hierdoor raakte de molen steeds verder in verval. In 1981 is de firma Dunning met een restauratie begonnen. Door een verkeerde berekening heeft de molen lange tijd met één roede staan wachten op geld voor een aanvullende restauratie. Die kwam er in 1984, molenmaker Jellema uit Birdaard verrichtte het werk. Op 14 september 1985 werd de weer maalvaardige molen door de voorzitter van de vereniging De Hollandsche Molen de heer dr. Ir. R. van de Waal feestelijk heropend.

Na die heropening is er al weer heel wat gebeurd. De overname door de gemeente Leek vind ik positief en is voor de molen zeker goed. Alhoewel ik al een paar jaar een koppel nieuwe stenen op mijn verlanglijstje heb staan, die, daar ben ik van overtuigd, binnen afzienbare tijd er vast en zeker komen, staan er nu voor de komende maanden een nieuwe roede en het nodige hekwerk voor beide roeden klaar. Die moesten vervangen worden omdat er in 1984 maar één roede is geplaatst, de andere was toen nog in goede conditie maar omdat de molen lange tijd met één roede stil heeft gestaan is deze

toch stiekemweg van binnenuit doorgeroest en na in de loop der jaren wat reparatie (laswerk) te hebben uitgevoerd was het nu niet meer verantwoord. Na overleg met de gemeente werd er een nieuwe besteld. Ook heb ik sinds een half jaar weer gezelschap van een "stage-opper", die regelmatig langskomt om ervaring op te doen. Later als hij het getuigschrift heeft kan hij de molen dan ook laten draaien, zodat die wat vaker in beweging is.

Maar in de achter ons liggende jaren is er ook door Molenvereniging *Ebenhaëzer* veel werk verricht. Om de molen wat meer het middelpunt van het dorp te laten worden werd besloten om van de begane grond en de eerste verdieping een ruimte te maken die geschikt was voor allerlei molenvriendelijke doeleinden op kleinschalig niveau. Na heel veel vergaderen met diverse instanties zoals de gemeente, Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Vereniging De Hollandsche Molen werd die ruimte in april 1995 opgeleverd. Met alle gemakken vandien. Maar wat voor activiteit er ook plaatsvindt of wie er ook een partijtje organiseert, de molenaar kan te allen tijde malen en zelfs graan en of meel van onder naar boven of andersom halen.

Dit was bij alle besprekingen van een eventuele aanpassing de hoofdvoorwaarde. De molen *Ebenhaëzer* moet zijn functie te allen tijde kunnen uitvoeren. Maar als vereniging, molenaar en andere belanghebbenden de schouders er onder durven en willen zetten, blijkt er veel mogelijk te zijn.

Kom maar eens kijken in Enumatil!

Inlichtingen:
P. Bethlehem, Hoendiep 11,
9811 PD Enumatil.

De Oliemolen

Onlangs las ik in het Nieuwsblad van het Noorden bij de rubriek "Hobby Tips": Tuingereedschap vóór de winter schoonmaken en invetten met vaseline of gebruikte motorolie! Motorolie?? Inderdaad een probaat middel om onbehandeld metaal tegen roestvorming te beschermen. Maar in een tijd dat we ons er steeds bewuster van worden om zo voorzichtig mogelijk met het milieu om te gaan, is gebruikte motorolie nu niet het meest milieuvriendelijk product.

Als vrijwillig molenaar van een oliemolen denk ik dan meteen: "Zeker nog nooit van lijnolie gehoord." Lijnolie geslagen uit lijnzaad, een puur natuurproduct, was vroeger het hoofdbestanddeel van verf en stopverf.

Ook was het een van de bestanddelen voor de fabricage van zeep. Bij de toepassing van allerlei chemische middelen werd de lijnolie steeds meer verdrongen totdat men het helemaal niet meer kende. Niet alleen de lijnolie onderging dit lot, maar ook de lijnkoeken, vroeger een voedzame lekkernij voor paarden en koeien. Lijnkoeken zijn het residu van lijnzaad, waar de olie is uitgeslagen (daarover straks meer).

Wat de lijnolie in de verfindustrie betreft hoor ik hier en daar geluiden

dat men het langzamerhand weer gaat gebruiken. In Duitsland zou zelfs een verffabriek bestaan die alleen op basis van lijnolie de verven vervaardigt. In *De Wachter* te Zuidlaren wordt sinds 1994 weer olie geslagen op de wijze zoals onze voorouders dat ook deden. Deze techniek hebben we onszelf grotendeels moeten aanleren en die hebben we nu, na drie jaar, redelijk onder de knie. Met de verkregen lijnolie ben ik zelf aan het experimenteren geslagen als beschermingsmiddel en mijn bevindingen daaromtrent wil ik graag doorgeven. Door roest aangetaste ijzeren voorwerpen kunnen behandeld worden met lijnolie, zonder dat het ijzer eerst schoongemaakt hoeft te worden (tenzij de roest er in bladerende lagen op zit).

De roest verbindt zich met de lijnolie en lost er geheel in op. Het droogproces verloopt heel langzaam, maar als het voorwerp echter verder behandeld moet worden, kan dit na enkele dagen door met een lap de overvloedige lijnolie te verwijderen en het vervolgens met bijvoorbeeld ijzermolie te behandelen. De lijnolie verbindt zich met de ijzermolie en de droogmiddelen daarin zorgen ervoor dat het geheel na een dag droog is om eventueel te worden overgeschilderd in de gewenste kleur. Gegarandeerd is er dan een bescherming ontstaan die het in de buitenlucht lang volhoudt zonder dat er weer roestvorming optreedt. Lijnolie kan eveneens goed gebruikt worden voor conservering van hout. Echter het verdient dan aanbeveling om de olie eerst te koken. Ongekookte lijnolie droogt op hout bijzonder slecht en blijft altijd wat kle-

verig aanvoelen, waardoor ze stof en vuil aantrekt. Daarnaast is siccatief een probaat mengmiddel om lijnolie op hout goed te laten drogen. Dit wordt ook in de verfindustrie gebruikt en is in de verffhandel verkrijgbaar.

Nog enkele toepassingen van lijnolie:

Verfwasten kunnen na gebruik, zonder ze schoon te maken, zo in een pot met lijnolie worden opgeborgen. Ze worden als het ware vanzelf schoon en ze blijven heerlijk soepel.

Mengen: Voor de meeste verfsoorten geldt dat met een vermenging van ongeveer 5% lijnolie een sterkere en soepeler verflaag wordt verkregen. Lijnkoeken werden vroeger door de boeren als bijvoer gebruikt voor de paarden en de koeien. Het is niet alleen een voedzaam product, de dieren kregen er ook een prachtige, glanzende huid door.

Ik herinner me uit mijn jeugd dat je er de koeien mee kon lokken als ze in het land gemolken moesten worden. Tegenwoordig kent de veehouder het product niet meer. Onlangs kwam iemand een zak lijnmeel (fijn gestampte lijnkoeken) bij ons halen voor zijn paard die een ontsteking had aan een van zijn hoeven. Het onderbeen van het paard zou in de zak met lijnmeel ingepakt worden. Na een paar dagen zou de ontsteking gegarandeerd over zijn. Helaas vergat ik naar de man zijn naam en adres te vragen, hierdoor kon ik niet verifiëren of de man gelijk heeft gekregen.

Lijnzaad – Lijnolie – Lijnkoek, oude producten, met veel milieuvriendelijke en gezonde toepassingen die weer worden herontdekt. Waar kunt u deze producten verkrijgen? Natuurlijk bij de nog 2 resterende werkende oliemolens in Noord-Nederland.

Oliemolen *Woltzigt* te Roderwolde en oliemolen *De Wachter* te Zuidlaren. De prijs bedraagt ongeveer f 10,- per liter.

Zeg, molenaar! Ik eet mij ONGANS AAN LIJNKOEKEN, MAAR ZE HELPEN NIET

Verstild verleden (24)

Flippo's, speldjes, sleutelhangers, allemaal hebbedingetjes gemaakt om een product beter te verkopen. In de jaren '20 en '30 waren de plaatjes-albums enorm populair. Vaak werd eerst een boek verschaft dat later volgeplakt moest worden met de te verzamelen plaatjes.

De Verkade-albums kent bijna iedereen, maar meer fabrikanten zagen brood in soortgelijke uitgaven. In 1927 bracht de firma Tielemans en Drost een album voor molenplaatjes op de markt. Maar wat te doen als je alle plaatjes bezit en het album niet meer kunt krijgen! Gewoon, zelf één maken. Onlangs kwam ik zo'n 'self-made' album op een rommelmarkt tegen. Een kopie van het al eerder

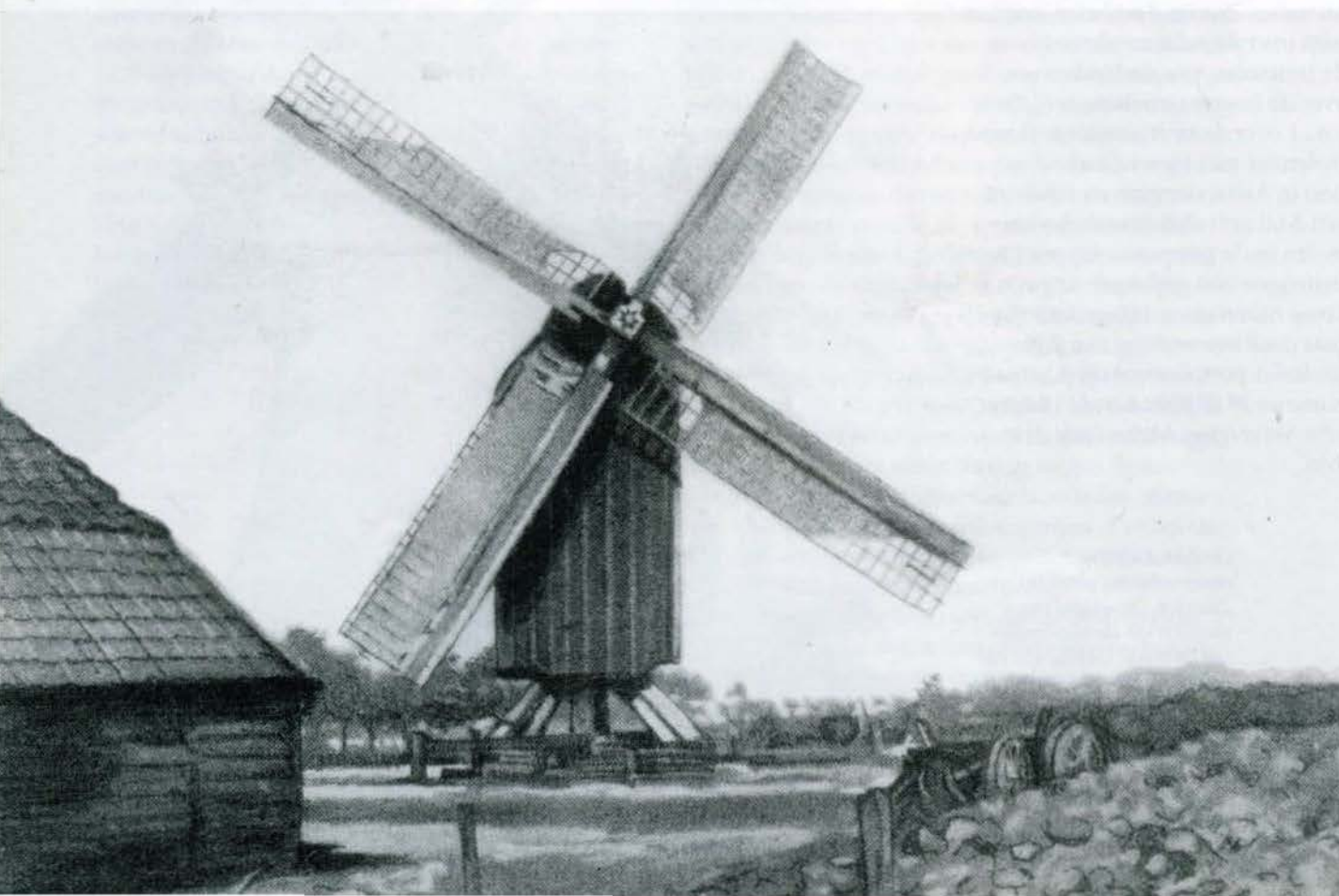
genoemde album van Tielemans.

In het album staan ook enkele Groninger molens. De standermolen van Mussel is zelfs twee keer afgebeeld. Helaas is deze molen uit het Oost-Groninger landschap verdwenen. Hij werd in 1766 te Eerste Exloërmond gebouwd. In 1869 verhuisde de molen naar Mussel. De families Kort, Brinks, Mulder, Wubs, Bakker en Folkert waren de opeenvolgende eigenaren. De voorzijde van de molen was verticaal met planken bekleed. De standermolen bezat niet het bekende takelluifeltje. In de koningsspel was het jaartal 1821 met de initialen P.R.M. (Pieter Roelfs Mulder, molenaar te

Exloërmond) aangebracht. In de 20e eeuw werd een 20 pk elektromotor ingebouwd. Dit was de doodsteek voor de molen, de standermolen geraakte in verval. De laatste eigenaar, A. Folkerts, verkocht in 1943 de molen voor f 1000,- aan de gemeente Haren. Molenmaker Koning uit Sappemeer herstelde diverse onderdelen, maar de molen bleef door oorlogsomstandigheden in opslag. In 1947 kreeg molenmaker Wiertsema de opdracht om een bestek voor herbouw van de molen te maken, maar van deze plannen kwam niets terecht. Uiteindelijk werden de opgeslagen onderdelen, waaronder het fraaie bovenwiel, doorverkocht aan het Openluchtmuseum te Arnhem, dat diverse onderdelen voor de restauratie van de uit Huizen afkomstige standermolen gebruikte.

De standermolen van Mussel die uiteindelijk terechtkwam in het Openluchtmuseum van Arnhem.

foto: Coll. H.A.Hachmer, Nieuwe Pekela.

Over een molenverzameling

1 *Molens van Alphen aan den Rijn* is een themanummer van de Historische vereniging Alphen aan den Rijn. Het is de 14e Jaargang nr. 51 van mei 1997.

Het keurig verzorgde tijdschrift van 80 pagina's gaat vergezeld van een aparte bijlage met een inventarisatie van de molens in de gemeente Alphen aan den Rijn (15 blz.). Hierin worden alle molens vermeld die eens aanwezig waren in de dorpen Oudshoorn, Aarlanderveen, Alphen en Zwammerdam, totaal 60 stuks. In het hoofdnummer is over een aantal molens een uitgebreid artikel verschenen, rijk voorzien van boeiende, maar weinig bekende illustraties. Zo zijn 7 artikelen opgenomen over de poldermolens, 1 over de trasmolen van Aarlanderveen. 3 over de houtzaagmolens in Alphen e.o., 1 over de bedrijfsmolens (kleine molentjes met verschillende functies) in Aarlanderveen en tenslotte een 3-tal artikelen over de korenmolens in de gemeente. Kortom, een buitengewoon geslaagde uitgave. Losse nummers + bijlage verkrijgbaar door overmaking van f 15,- (inclusief portokosten) op postbanknummer 39 09 909 t.n.v. de Historische Vereniging Alphen aan den Rijn.

2 In een heel kleine oplage verscheen het boekje *In en om De Zoeker, olieslaan met windkracht*. Het werd geschreven en voor eigen rekening uitgegeven door de bekende voormalige olieslager van

oliemolen *De Zoeker*, die oorspronkelijk in Zandijk stond en thans op de Zaanse Schans te Zaandam. Als u deze aankondiging leest zal het boekje met 52 pagina's tekst en 43 afbeeldingen in A-4 formaat al wel

De Zoeker op z'n oorspronkelijke plaats te Zandijk. De wieken zijn voorzien van de zomerzeilen (wit en rood). De foto zou van omstreeks 1950 kunnen zijn.
foto: collectie C.E. van der Horst.

niet meer verkrijgbaar zijn. De eerste hoofdstukken geven impressies uit het Zaandam in de 20-er en 30-er jaren, het tijdperk van de laatst overgebleven Zaanse industriemolens die veelal door brand verloren gingen. De meeste Zaankanterers zullen er met weemoed aan terugdenken. Dan volgt de verplaatsing van *De Zoeker* van Zaandijk naar Zaandam. Nog weer een volgend hoofdstuk gaat over het olieslaan zelf. Ervaringen van een nagenoeg uitgestorven beroep. Een heerlijk boekje. Wellicht verdient het aanbeveling de inhoud eens over te nemen als artikelenreeks in één van onze Nederlandse molentijdschriften.

3 Het nu volgende boekje kan be-slist niet tot de molenliteratuur worden gerekend. Als opvolgers van windwatermolens zijn de poldergemalen de volgende stap in de evolutie, vandaar uw aandacht gevraagd voor deze uitgave. *Friesland, malen om het peil. Enkele gemalen in Friesland en hun achtergrond*, door Elizabeth de Groot.

Deeltje uit de reeks *Monument van de maand* - Uitgave van de Stichting Kultuer en Toerisme yn Fryslân. Leeuwarden, oktober 1996. Adres: postbus 1236, 8900 CE Leeuwarden.

De prijs van dit boekje, afm. 15x15 cm, 84 pagina's, geïllustreerd met enkele zwart-wit afbeeldingen, is f 27,50.

Na de ontwikkeling van de windwatermolen, zo rond 1500, werd het eerste stoomgemaal in 1825 bij Gorinchem in gebruik genomen. Vanaf 1910 werden de stoommachines vervangen door diesel- en elektromotoren. Ook het aantal polder- en waterschappen is enorm veranderd. Van 3.500 in 1850 tot 88 in 1996.

Verdere fusies staan op stapel zodat er in de toekomst niet meer dan zo'n vijftig zullen overblijven. Het boekje beschrijft verder een te maken

tochtje door het laagveen en een fietstocht door Heeg langs 13 gemaaltjes (hoeveel zullen daar nu (1998) nog van over zijn?)

Met de slot-zin uit dit boek zijn wij het volkomen eens. Deze luidt: "Dat er veel gemalen verloren zullen gaan is jammer, maar de vreugde om het behoud bestaat nu eenmaal bij de gratie van het verdriet om het verlies."

4 In Sint Jansklooster bij Vollenhove is onlangs een al sinds vele jaren onttakelde molen volwaardig en maalvaardig gerestaureerd.

Prijs: f 12,50, exclusief portokosten. Verkrijgbaar bij de Stichting Monnikenmolen, Molenstraat 1, 8326 CV Sint Jansklooster.

5 In de bekende reeks *In oude ansichten* verscheen kort geleden een Oost-Duitse uitgave: *Die Mühlen der Mühlenregion Nordsachsen in alten Ansichten Band 11*, Zaltbommel 1996 ISBN D 90 288634 19. 76 pagina's met evenzo veel afbeeldingen.

Een heerlijk nostalgisch boekje waar bij het opvalt dat in dit deel van Duitsland (voorm. D.D.R.), het type standerdmolen met zelfzwichting overheerste en dat heel veel molens nog niet zo heel lang geleden zijn verdwenen!

Verkrijgbaar o.a. bij boekhandel Gysbers & Van Loon, Bakkerstraat 7, 6811 EG Arnhem. Prijs: f 38,-.

6 Nog in datzelfde jaar verscheen ook band 2, met een gelijk aantal pagina's en dezelfde prijs. Het ISBN nummer hiervan is 90 2886360 S.

7 Vouwblad *Wenkende wiken in West-Vlaanderen* Uitg. 1997.

Opnieuw verscheen een aangepaste herdruk van deze reisfolder (kleur) van molens in deze belgische provincie. Eerdere drukken kwamen uit in 1993, '94 en '95. Gratis verkrijgbaar

bij de Provincie West-Vlaanderen, Abdijbekerstraat 9 - 8200 Sint Andries (Brugge).

Nieuw!!! Een maandblad over molens

Op ruime schaal is in de afgelopen maanden de uitgave aangekondigd van *Molenwereld* een nieuw maandblad met nieuws, technische en wetenswaardige zaken betreffende onze Nederlandse molens.

De noodzaak tot de uitgave van dit tijdschrift is gelegen in het feit dat het in 1998 100-jaar bestaande vaktijdschrift *De molenaar* is gestopt met het brengen van molennieuws over 'oude' molens. Het blad heeft gemeend zich geheel te moeten richten op moderne zaken aangaande de hedendaagse graan- en veevoederverwerkende industrie. Met grote belangstelling werd in de molenwereld ondertussen uitgezien naar het nieuwe blad.

Het onlangs verschenen nummer 1 overtreft onze verwachtingen. De omslag van het blad in A-4 formaat noodt, in frisse kleuren, tot lezen en de 21 pagina's voorzien van talrijke, nu nog, zwart-wit afbeeldingen fleuren het blad bijzonder op.

Het maandblad is ingedeeld in een aantal vaste rubrieken, zo wordt begonnen met 'Molens actueel' hierin wordt getracht een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van recente molennieuwtjes over onze molens. Voor een zo breed mogelijke opzet van deze rubriek worden nog correspondenten gevraagd. Onder de rubriek 'Portret' volgt in dit eerste nummer een uitgebreid artikel, ook weer voorzien van interessante foto's, over de overgebleven stomp van een bijzondere poldermolen in Pijnacker. Het is een vurig pleidooi van 5 pagina's tot behoud van dit historisch en technisch belangrijke molenrestant. Het hoe en waarom wordt boeiend en duidelijk verhaald. Vervolgens is er een pagina gewijd aan 'Vragende lezers'. Hierin vraagt een lezer nadere bijzonderheden over de molen in Oudshoorn (zie afbeelding). Op

dezelfde bladzijde vindt men, gelukkig, de column door WvdL over het moderne molenleven terug, een artikelenreeks die ook in de oude *Molenaar* met graagte werd gelezen. Op de volgende pagina's wordt uitvoerig ingegaan op het hoe en waarom van de initiatiefnemers van dit nieuwe blad: Johan Bakker, Matthias Coops en Willem Roose. Op bladzijde 20 wordt de lezer door W. Roose geïnformeerd over het verplaatsen van molens. Bepaald geen nieuw verschijnsel in deze wereld. Met boekbesprekingen en een inhoudsopgave van andere molen tijdschriften wordt dan dit blad besloten.

Dit mooie eerste nummer, wij zeiden het al, heeft alle verwachtingen overtroffen. Met belangstelling zien wij uit naar nummer 2.

Abonnementsprijs: f 97,50 per jaar. Verdere inlichtingen bij de Stichting Molenwereld, Moerdijkstraat 37, 2751 BE Moerkapelle.

Een afbeelding uit *Molenwereld*, nr 1 laat de korenmolen De Smalle Juffer zien. Gesloopt in 1903 of 1907 (?).

foto: collectie C.E. van der Horst.

Agenda

22 april 1998

- Voorjaarsvergadering Vereniging Vrienden van de Groninger Molens in het Postiljon Motel te Haren.
- Aanvang 20.00 uur, zaal open om 19.00 uur

9 mei 1998

- Nationale Molendag

13 en 14 juni

- Groninger Molenweekeinde

27 juni 1998

- Westlandse Molendag
Geopend zijn die dag 7 korenmolens en 5 watermolens.

12 september 1998

- Open Monumentendag met als landelijk thema oude materialen en hun vakkundig onderhoud

Molenarchief

Postbus 300, 9900 AH Appingedam, t.a.v. Venema / Vos

Bezoekadres: Na telefonische afspraak,
Westersingel 66, Appingedam

Openingstijden: Dinsdag van 10.00 t/m 16.00 uur.
tel.: 0596 - 65 42 61

Privé:	Lucas Venema	Henk Vos
	Vondelsingel 20	Parallelweg 7
	9636 BV Zuidbroek	9695 CT Bellingwolde
	tel.: 0598 - 45 15 56	tel.: 0597 - 53 29 44

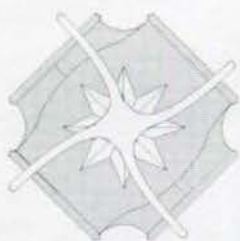
Advertenties

Harmannus Noot is op zoek naar *Niedersächsische Mühlengeschichte* door Wilhelm Kleeberg, uitgave 1964 door boekdrukkerij Hermann Bosmann GmbH te Detmold.
Aanbiedingen: H. Noot, Gagelweg 3, 9753 JZ Haren, tel. 050-534 21 15.

De heer Van den Boogaart uit Breda wil graag molenansichtkaarten ruilen en/of kopen van Groninger, Friese en Drentse Molens. Hij heeft ansichtkaar-

ten te ruil van de provincies Brabant, Limburg en uit België.
Reacties naar Jac. van den Boogaart, Pelmolensstraat 23, 4811 LR Breda.

Te koop aangeboden door Molens- stichting Westerkwartier e.o.: 65 kleppen voor de zelfzwichting zonder en met thermisch verzinkte beugels, grenen draailat en watervast triplex klep. De kleppen verkeren in goede staat. Afmetingen: 35 cm x 133 cm. Prijs nader overeen te komen.
Inlichtingen: H. Berends, tel. 0594-61 27 00.

VERENIGING VAN VRIENDEN VAN DE
GRONINGER MOLENS

STICHTING DE GRONINGER MOLEN

VRIJWILLIGE
HET GILDE VAN MOLENAARS
Afd. Groningen

